

ՏԱՍՆ ԵՒ ՀԻՆԳԵՐՈՐԳ ՏԱՐԻ

ՄԵԼԿ

Տարեկան գինը 10 ռուբլ, կես տարվանը 6 ռուբլ:
Առանձին համարները 7 կոպեկով:

Թիֆլիսում գրվում են միմյանց խորագրատառն միջ:

Կեր հասցեն. Тифлис. Редакция «Мелк».
կամ Tiflis. Redaction «Mschak».

Խմբագրությունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի և ածն օրերից):

Հայտարարությունները ընդունվում են ամեն լեզուով:

Հայտարարությունների համար վճարում են
խաբանչիւր ըստին 2 կոպեկ:

ԲՈՎԱՆԴԱՆՈՒԹԻՒՆ

Թիֆլիսի ջրանցքի բացումը.—ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒ-
ԹԻՒՆ. Նամակ կրեանից. Նամակ Նովոսի. Ներ-
քին լուրերը.—ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Ձրանախայի
և զերմանիայի յարաբերությունները. Արտաքին
լուրեր.—ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ.—ՀԱՌԱՎԻՐՆԵՐ.—ԲՈՐ-
ՍԱ.—ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.—ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ
Բարոս.

ԹԻՖԼԻՍԻ ԶՐԱՆԳՐԻ ԲԱՅՈՒՄԸ

Սեպտեմբերի սկզբին բացվեցաւ Թիֆլի-
սի ջրանցքը և մօտ երկու շաբաթ թոյլ
տրվեցաւ բնակիչներին ձրնապէս օգտվել
ջրանցքի ջրից: Այնուհետեւ քաղաքա-
յին վարչութիւնը յայտնեց, որ սեպ-
տեմբերի 14-ից բնակիչները օգտվելու
են ջրից, վճարելով ջրի վերջօրին, եթէ ուզ-
ղակ վերջին ջուրը ջրաբաժան ծորակ-
ներէջ մի քառորդ կօպէկ, իսկ եթէ
թուրութեամբ կամ սակաւութեամբ որ այդ
սակաւութեամբ կամ ձեռնառու չէ ջուր բերելը
և որդ հօպէկ ջրի մի վերջօրին համար:

Բայց հենց որ քաղաքային վարչութիւնը
հրատարակեց այդ սակաւութեամբ, թուրութեա-
նները անմիջապէս հրաժարվեցան բնակիչ-
ներին ջուր հասցնելուց, յայտնելով որ այդ
սակաւութեամբ կամ ձեռնառու չէ ջուր բերելը
և որդ հօպէկ ջրի մի վերջօրին համար:
Այդ ջրերները յայտնում են, որ առաջ, երբ
ջուրը կուր գետից էին կրում իրանց վա-
տանում էին օրական մինչև 2 ռուբլի, իսկ
ջրանցքի ջրից քաղաքային վարչութեան
նշանակված սակաւութեամբ ջուր բերելով՝ կաշ-
խատեն օրական շատ շատ 60 կօպէկ:

Մեր կարծիքով քաղաքային վարչութիւ-
նը մեծ սխալ գործեց յանձնելով քաղա-
քում ջրի հայթայթելու գործը նախկին
թուրութեանը, այն էլ ոչինչ գրուած ու-
րոյ պայման նրանց հետ չէ կապելով: Հի-
տեանքն այն եղաւ, որ այդ թուրութեանը
ընդհանրին կանոնական կերպով վարվել
և բացի սխալից, քաղաքի բնակիչները հաղի-
թէ կը վայելին ջրանցքում անցկացրած
Աւաղայի մաքուր ջուրը: Նախ ոչինչ վերա-
հակոթութեան չի լինի թուրութեանը վրա
արդեօք նրանք ջուրը ջրանցքից են բերում:
Եթէ կուր գետից, քանի որ քաղաքային
վարչութեան կարգադրութեամբ կուր գետի
մի քանի որոշ տեղերից գեւ. ևս թոյլ է
տրվում ջուր կրելը, և երկրորդ՝ ո՞վ է ե-

րաշխատուր, որ նոյն իսկ ջրանցքի մաքուր,
աղբիւրի ջուրը չի ապահանջի, լցված լի-
նելով կեղտոտ, փոսած թուրութեանը, ու-
րոնք շատ անգամ փոսած, նոյն իսկ որդնե-
րով լի են լինում:... Կարծես թէ քաղա-
քային վարչութիւնը չէր կարող ջրանցքը
անցկացնելուց յետոյ հրաւիրել ցանկացող
ձեռնարկողներին յանձն առնել յայտնի
սակաւութեամբ միջոցով քաղաքում
ջրի տարածման և բնակիչներին հայթայթ-
ման գործը:

Եւ չենք հասկանում զա ի՞նչ է նշանա-
կում համար աղբիւրի մաքուր և առաւ
ջուր անցկացնել քաղաքում, համար էլ թոյլ
տալ որ կուր գետից էլ ջուր կրեն: Այդ
կարգադրութիւնը բացարձակաւ ամենայնա-
րեւ քաղաքային գործերի վարչութեանը չէին
ուզում քաղաքի աղքատ աղբարեւակութիւ-
նը զրկել անսխալ ջրից: Բայց այն ժամա-
նակ աւելի լաւ էր միջոց տալ քաղաքի
բնակիչներին շատ աղքատ դասին ձրնապէս
օգտվել ջրանցքի ջրից, քան թէ թոյլ տալ
նրանց օգտվել կուր գետի ապահանջած
և փոստաւոր ջրից, որի խմելը առողջա-
պահական տեսակէտից, ինչպէս և միայն
են բոլոր բժիշկները, վերին աստիճանի
վատահար է եղել միշտ. և եթէ մինչև
հիմա մենք միշտ այդ ջուրն ենք խմել,
զրա պատճառն այն էր, որ ուրիշ ջուր
չենք ունեցել:

Այժմ սակաւութեամբ մասին մի երկու խօսք:
Աւաղայի ջրաբաժան ծորակից ջուր վերցնո-
ղը վճարում է քաղաքային վարչութեան
նշանակված սակաւութեամբ վերջօրին մի քա-
ռորդ կօպէկ: Կա, ի հարկէ, թանկ չէ
միջոց ունեցող բնակչի համար: Բայց միթէ
կարծում են մեր քաղաքային վարչութեան
անդամները և դռնակի ձայնողները, որ
Թիֆլիսում չը կայ բնակիչների մի ամբողջ
և բաւական բազմութիւն դասակարգ, որի
համար քաղաքի կօպէկ վճարելն էլ ջրի մի
վերջօրին համար ոչ թէ միայն թանկ է,
բայց և անհնարին:

Անցեալներում Թիֆլիսի դռնակի նիստի
ժամանակ, երբ քննվում էր ջրի վրա սա-
կաւին նշանակելու հարցը, գնդապետ ձայ-
նաւորներ, որոնք հաւատացնում էին, որ
Թիֆլիսում չը կայ այնպիսի աղքատ
մարդիկ, որոնք չը կարողանային մի վեր-
ջօրին մի քառորդ կօպէկ վճարել: Այդ
տեսակ անձինք, որոնցից շատերը հասա-
րակաց գործիչներ են համարում իրանց,
վարում են քաղաքում և երկրում այլ և

այլ հրապարակական պաշտօններ, նոյն իսկ
մամուլի ղեկավարներ են,—գործադրաբար
ամենեւին չեն ճանաչում ժողովուրդը: Եթէ
նրանք ճանաչէին ժողովուրդը, ուսումնասի-
րած լինէին նրա դրութիւնը, նրանք երբեք
այդ չէին ապ:

Նրանք, որոնք մեզ պէս, մտել են 1876
թ.ին կատարված միջոցական ժողովուրդա-
րութեան ժամանակ քաղաքի ամենայնա-
րեւ թէ թաղերի ամեն աղքատ խրճիթները,
կամ մեր մի քանի բժիշկները, որոնք ան-
գաղաք չվրձում են քաղաքի աղբարեւակու-
թեան ամենաաղքատ մասի հետ, պիտե՛ն
թէ ինչ անհրաժեշտ է չքաղաքութեան
տիրում Թիֆլիսի մի քանի քաղաքամասե-
րում: Բէթիլ-հեմի թաղի մէջ, օրինակ,
կամ խարբուխի թաղում՝ դուք կը հանդի-
պէք հոռեւաղ տեսարանի. մի հատ սե-
նեակում կենում են 8, շատ անգամ 12
մարդ, խոտն կանայք և տղամարդիկ, յի-
տին չքաղաքութեան և կեղտի մէջ: Նրանք
բոլորը միասին կերակուրի վրա ծախսում
են օրական 10—15 կօպէկ: Այդ տասն
և երկու անձերից բաղկացած բնատնի-
քին օրական, առնուառն, մի հինգ, վեց
վերջօրին ջուր հարկուած է թէ ոչ: Բայց վեց
օրին նրանք պէտք է ջրերին վճարեն ևս
րեք քառորդ կօպէկ, քանի որ ջրանցքի
ջրաբաժան ծորակը շատ հեռու է նրանց
բնակարանից: Իսկ մի բնատնիքին, որ ու-
տելու վրա օրական 10 կօպէկ է տուլիս և
դժուարանում է մինչև անգամ 15 կօպէկ
ծախսել, միթէ ծանր չէ այդ օրական դու-
մարի վրա դեռ մի 5 կօպէկ էլ ջրի օրա-
կան ծախսն էլ աւելացնել:

Ջուր չէ, որ Թիֆլիսի ստորին և չքաղաք
դասակարգի բերանից այժմ լսվում են հե-
տեւալ բացարձակութիւններ. «մինչև հիմա
հայի դարձն ունեւինք, այժմ ջրի դարձն
էլ կունենանք»:

Մեր կարծիքով անհրաժեշտ է, որ քա-
ղաքի աղբարեւակութեան շատ չքաղաք
դասի օրական պէտքերին համար, այնպիսի-
ներին համար, որոնք կարող են չքաղաք-
ութեան վիայական ներկայացնել, մեր քաղա-
քային վարչութիւնը կարողա՞նք, որ նրանք
կարող լինեն նոր շինած ջրանցքից ձրնա-
պէս օգտվել:

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ԵՐԵՒԱՆԻՑ

Սեպտեմբերի 11-ին

Նրանք գտնվելով տափարակ և արան տեղում,
հարուստ է իր տեսակ-տեսակ և անթիւ հիւան-
դութիւններով: Նրանում, սկսած առաջին պա-
տահածից մինչև վերջին մարդը մի որ և է հի-
ւանդութիւն ունի, որը առաջ է եկել վատ կլի-
մայի վատաւորչ և ապահանջած ջրի ու օդի աղ-
ղեղութիւնից: Գեւ. չենք խօսում այն վնասական
հիւանդութիւնների մասին, որով վարակված է
տեղիս շրջնայի երկրաստորութիւնը: Մի կողմ
թողնելով այն բոլոր աղբարեւակային միջոցները, ինչ-
պէս քաղաքի մաքրութիւնը, փողոցներով ջրի ա-
ռուակներ անցկացնելը, փողոցներում ծառեր
տնկելը և այլն, որոնք անհրաժեշտ են Նրանի
պէս քաղաքի համար, քաղաքը պէտք է հող տա-
նի հիւանդութիւնների մասին էլ: Այստեղի բը-
ժիշկները, որոնք թաղ այնքան էլ շատ չեն, որը
պաշտօնատար է, որը զինուորական բժիշկ է,
որոնք զբաղված լինելով իրանց պաշտօններով,
չեն ուղում ընդունել հիւանդներին, իսկ եթէ ըն-
դունում էլ են շատ քչերին, և այն էլ հարուստ-
ներին, որոնք ամեն մի միջոցով կարող են բու-
րանցները տալ: Խեղճ, չքաղաք հիւանդը մի կող-
մից աչքի առաջ ունենալով, որ դրականում բու-
րանց չը կայ, միւս կողմից վախճանալով մի
դուրս բժիշկը չունեւինք նրան, որպէս չքաղաքի,
չէ դիտում նրա օգնութեան և այնպէս էլ անօգ-
նական մեծում է թէ ինչ այժմ Նրանի աղքատ
հիւանդները մի փոքր միջոցով են նորաւարտ
թ. պ. Ալեքսանդր Սիմոնեանցի այստեղ լինե-
լով որը, բացի այն, որ մի քանի ամենաաղքատ
բժշկութիւններ է արել, որոնք լաւ յայտնի են
Նրանի հասարակութեանը, նաև ընդունում է
իր մօտ և ինքը այցելում է ամեն մի հիւանդին,
լինի նա աղքատ թէ հարուստ, հայ, թուրք թէ
մի ուրիշ ազգութիւնից և բարեխղճաբար բժշկում
է, չը նայելով իր առանց այդ էլ աղքատ գրգա-
նին, շատ անգամ աղքատներին փող էլ է վեր-
նում, չը նայելով, կրկնում եմ, այդ պարտի
մարդասիրական վարմունքին և ժողովրդին օգ-
նելուն,—չէ կարելի տեսլ, որ բոլորը դիտում են
նրա օգնութեանը. շատերը դարձեալ չեն դիտում,
երևի մտածելով որ պէտք է վճարել, իսկ իրանք
միջոց չունեն վճարելու: Բայց այդ, ամեն ժամա-
նակ Նրանի հասարակութիւնը դուրս է չի կարո-

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԲԱԳՈՒ

Ամեն օր աւելի և աւելի հետաքրքիր է դառ-
նում Բագուն: Բագունայի տեսակ նման չոր-
հով քաղաքը և առաւելապէս Սի քաղաքը այն-
պէս են կերպարանաւորվում, որ մարդ իր մի
տարի առաջ տեսածը լսելով մտածում է, նկա-
տելով նորանոր փոփոխութիւններ, միշտ գէպի
լսել, միշտ գէպի կատարելագործված: Ամեն օր
Բագուն և Սի քաղաքը առաջադիմում են: Արժէ
հետաքրքրվել Սի քաղաքով. հարկաւոր մարդիկ
կան նոյն իսկ հենց Բագունի մէջ, որ չը գիտեն
թէ ինչ մի ներքին բարեփոխութիւններ են եւ-
րարվել Սի քաղաքը և զվարթաւոր հայերի
գործարանները:

Կոր ժամանակ, երբ գտնվում էին հաղաքաւոր
բերաններ, որոնք անդադար անէ՞նք էին խախտւ
անդադար Նորելի գլխին. իսկ այսօր մենք աղաւ
ենք մտալէ, տեսնելով ինչքան մեծ փոփոխու
ենք եղել: Այժմ մէջը հետաքրքրվում է նախի
գործարաններով, ինչո՞ւ նա աւելի հեռու չը գնայ,
այսօր բոլոր հայ գործարանները մի մի թը-

ղով, մի մի փոքրիկ Նորելներ են, իսկ նրանց
գործարանները Նորելի գործարանները Այժմ մեր
գործարանատէրերի համար ոչ մի դադարից չը
կայ, և չէ էլ կարող լինել. նախ՝ քաղաք տե-
նիկան արդէն ամենքի համար մատչելի և ամե-
նատարրական մի բան է: Այժմ Նորել ունի 20
ոյժանոց 20—30 շողակաթայ, մի որ և է հայ
փոքրիկ Նորել ունի մէջը: Այժմ նա ունի 20—30
մեծ մեծ շողակաթայ՝ վերջինը ունի մէջը, եր-
կուրը փոքրեցնել: Այժմ նա ունի 20—25 հատ
հարկաւ հաղար սղուտանոց նաւթաւորաններ,
վերջինը ունի 50 հազարանոց մէջը, և այլն:

Հաւաքաւոր նաւթանցը Բագունայից մինչև
Սի քաղաքը առաջինը նաւթի թաղաւորը *) ին-
գալից անցկացնել, նրան հետեւեցին Միքայիւսայ,
Բաղաւաղեանց, Կապիւսան ընկերութիւն, Գրեմ-
բերգ-Գրեմբեր, Արտեմիւսի, Լեւոնեանց, Աղա-
մանց և Բաղաւաղեանց, Մատաւեանց և վերջա-
պէս Բաղաւաղ: Ինչպէս տեսնում է ընկերայւր,
10 նաւթանցից հենց մեջը հայերին է պատկա-
նում Մատ երեք հաղար ձի և նոյն իսկ մար-
դիկ հանդուստեցած կը լինեն այժմ, որոնք լինե-

*) Աղաւաղեանց կոչում Նորելին մի ժամա-
նակ Նորել ունի 3 նաւթանց, առաջինը 3 բը-
թաւաւանոց, օրից օրը ստացվում է 20—25 հա-
զար պուղ. II-րդը 4, III-րդը 8 բթաւաւանոց,
որոնք միասին խախտ են օրը Բագունայից մին-
չև քաղաք 200 հազար պուղ:

լով մօտ 4 մեծ մեծ թուրք գիւղերի ամբողջ բը-
նակիչներ, բոլորը ստղուտանութեանը կին պա-
րապում Բագունայից Սի քաղաք, երկաթուղու
և նաւթանցների յայտնվելով, յիշեալ չորս հաղար
ստղուտանները պարապ մնացին: Մինչդեռ Նորե-
լը իր գործարանը հիմնաւորած օրից, ամեն օր
դարձանում էր նրան, երկաթուղով ամենաուսա-
րուն և խելաւ փոփոխութիւնների, մեր հայ
գործարանատէրերը ընդհանուրաւ նուրբում էին
դարձանալ անհետաւորութեան և անտարբերու-
թեան, կարծես նաւթի աշող զինը նրանց յաղ-
թվին խաբել էր, շատերը մինչև իսկ տուին ի-
րանց ամբը առհասարակ շաւղ ծախսելի. բայց
այդ ժամանակ Նորել ուրիշ մտածութեանց մէջ
էր, յանկարծ մէջը միւսի կողմից կապիւսի արե-
րում յայտնվեցան նրա նաւթաւոր նաւերը: Հար-
կաւոր էր տակաւաւորարաններ փակել, ուրե-
մեն մօտ երկու հաղար էլ ուսու և հայ տակա-
ւորարանի մնացին անգործ, այդ իսկ ժամա-
նակներն էր, որ հայ նաւթաւորարանատէրերը
խախտին տալիսայի մէջ, համարեն մի տարի
քաշեց այն ձախարակութեան ժամանակամիջոցը:
Մատուլի (զվարթաւոր Վճախի) ձայնը չաղեց
նրանց վրա, որը միշտ միտվում և համարալն
ընկերութիւններ էր գտնում. բայց հայ արդիւնա-
րեւորները ատկի յամաւորութեամբ ապաղովին
իրանց մէջ ընկերութեան ողու փոստաւոր բացակա-
յութիւնը: Մի առաւանակ հայ նաւթաւորները

կատարեալ անիկալ դրութեան մէջ էին, լուրերը
արդէն բերնէ բերնէ էին շրջում: Կայ ինչ ոմն
ընկաւ, այն ինչը գիտուցի, և այդ իրողութիւն
էր. շատերը այն ժամանակի ընկերութիւնը մինչև
այժմ էլ հաղիւ. են մէջքների փոխին սրբել: Մի
բան, որ օգտվեցան այդ ձախարակութեանց հայե-
րը, այդ ձախարակութեան էր, զգուշութիւնը և
վերջապէս վարպետութիւնը: Այդ, ձախարակութե-
նը մարդուն վարպետ է չինում: Ասած է հայի
յետին խելը: Մի բան այն ժամանակ խախտ ծի-
ծաղիկ էր. հայերը որ ոչինչ չէին անում կանգնե-
լու համար, ամեն յուսով սպասում էին Նորելի
անկման. բայց նրա տուած տեղիքները այդ մա-
սին մի եւրօպացու կապաւոր խաղ էր, որը
մինչև այսօր էլ հանելուկ մնաց:

Համասկան տեսակէտից, դատապարտելի է և
մեր գործարանատէրերից այնպիսին, որի գործա-
րանը եղել է Բագունի մէջ ամենաանդաւանիկը,
բայց մի և նոյն ժամանակ որը թէ անցեալ և
թէ այժման նաւթի աշող պայմանների ժամա-
նակ ենթարկված է անուշաղբութեան. մարդու
սիրտը ցաւում է կրկ տեսնում է միլիօն արժէք
ունեցող գործարանը զցած երկու վրա, որի հաս-
տոնայն շուրջ վաղուց հանդիստ է թողել ամ-
բողջ քաղաքին, մասնաւոր թանաղային (հարկաւ
հաղարի) նաւթանցը:

Չամաղան ժամանակներում հայ գործարանա-
տէրերի անուշները մեծ հոգակ են ունեցել ամ-

դանայ օգտակար պարտքեր, որովհետև ունի կարող է երաշխավոր լինել, որ մի բովի, չունենալով ոչ մի ուրիշ եկամուտ, այստեղ կը նստի ու բովի-թիւն կանի,—այնպիսի մի տեղում, ինչպէս է Ներսէսը, որտեղ ամեն բանում մտնելու փողը առաւ է, իսկ բարեգործական նպատակները և բովիչները վճարելու մէջ շատ ժլատ է:

Երևանը ունենալով 16,000 բնակիչ, լինելով նահանգական քաղաք, հարուստ լինելով ամեն տեսակ հիւանդութիւններով, պէտք է որ վարուց մտածած լինէր քաղաքային հիւանդանոցի հաստատելու մասին: Ներկայ քաղաքային վարչութիւնը չէ կարելի ուրանալ, որ մի քանի բաներ արել է, ինչպէս է լապտերների շատացնելը, Ղլի-Բուլաղից ջուր բերելը, որը մինչև մի ամիս պատրաստ կը լինի (թէն այս ջուրը, որ պէտք է Ներսէս դայ, իր սկիզբը առնում է Ղլի-Բուլաղի աղբիւրներից, բայց անցնելով մի քանի գիւղերի մօտով ապակաշկում է, բայց այնու ամենայնիւ բաւական չափ է Ներսէսի պէմանն ջրերից): Այս բոլորը անկողաց յետոյ, չենք ասում զեռ առաջ, քաղաքային վարչութիւնը պէտք է մտածի քաղաքային հիւանդանոցի հիմնելու մասին, որի կարիքը շատ վաղուց զգացվում է: Պարտեցնէր այժմ քաղաքի չքաւոր և միջին դասակարգի տներում, ընտանիք չը կայ, որտեղ մի երկու հոգի հիւանդ չը լինեն: Անցեք բազմաթիւ արեւի տակ թափված են անխնամ թուղբերը, մտէք Ալեքսանդրեան այգին,—ծառերի հովանիների տակ այս ու այն կողմ պտուկած են տանեակ հիւանդներ, և ոչ ոք չէ մտածում, ոչ ոք չէ հոգում զրանց մասին: Ի՞նչ անեն խեղճերը, զիմեն բովիչն, բաւական է որ բովիչը երկու-երեք վիզիտ անի, երկու երեք դիտարանում գրէ, պահպանել տայ բժշկական դիւետա,—և եթէ հիւանդը պտուկէ անկողնում 10 օր նորանից անպատճառ 15—20 րոպէի զօրս կը գնայ: Ով ունի այժմ այդ փողը, մասնաւոր էթէ նա արհեստաւոր է, այն էլ փողի այսպիսի կրկն-գրկի ժամանակ: Գորա առաջն առնելու միակ միջոցը մինքն զտնում ենք քաղաքային հիւանդանոց հիմնելու մէջ, որից կամ բոլորովին ձրի և կամ աննշան վարձով ամեն մի չքաւոր հիւանդ կարողանայ օգտուի: Եթէ քաղաքը աջերան աղ-քատ է, որ չէ կարող մահաճախներ ևս գնել այդ հիւանդանոցում, առ այժմ կարող է միմիայն երթնել հիւանդներ ընդունել: Գորա համար ծախք կունենայ քաղաքը maximum 5,000 րոպէի, և այդ էլ միայն առաջին տարում, որ գումարով կը գնէ նաև հիւանդանոցի համար կահկարասիք, խիւր-դիական գործիչներ և դուցէ մի փոքրիկ դեղատոշ: Յետագայ տարիներում նա ամենաշատը 3,000 րոպէից ավել ծախք չի ունենայ: Եթէ որանից զօրս գանք մտաւոր, որը, մեր կարծիքով, minimum կը համար 1,500 րոպէի, քաղաքը դե-ֆիկտո կունենայ տարեկան միայն 1,500 րոպէի: Քաղաքը ծախսելով այդ գումարը շատ և շատ բարձր արած կը լինի Ներսէսի հասարակութեանը: Ենթե կարծում ենք, որ քաղաքային վարչութիւնը անուշադիր չի թողնի այսպիսի մի կարևոր և

անհրաժեշտ հարց և կառավարիչ դուռնային: Յոյս ունենք որ գումարի ձայնաւորները ևս չեն զլա-նայ միանալ քաղաքային հիւանդանոց հիմնելու մտքին: Եւ եթէ ոչ ներկայ, գոնէ եկող 1888 թվականի սկզբից կունենանք քաղաքային հիւանդանոց երթնել հիւանդների համար, որտեղ աղ-քատները ձրիապէս կը ստանան բժշկական խորհուրդներ, իսկ մի փոքր ունեւորները՝ 50 կամ աւելի լաւ է 30 կողմ, վճարելով:

Նախապէս զեռ չէի վերջացրել, երբ տեղիս դո-ստրանում զբօսնող ահապէն բազմութեան ներկայութեամբ և երաժշտութիւն անելու ժամանակ մի 12—14 տարեկան թուրք, փոքրիկ խանչալով (բերով) մի ուրիշ հասակաւոր թուրքին վերաբո-րեց, որը գուցէ այժմ մտած էլ լինի: Ի՞նչ ա-նուն տանք այսպիսի յանդուգն, որ զերեկով հա-տարակութեան աչքի առաջ կատարվող չարագոր-ծութիւններին:

Ս. Տ. Մ.

ՆԱՍՏԱԿ ՆՈՒՅՈՒՅ

Սկսածների 12-ին
Ահա երրորդ ամիսն է, որ Նուիսն յաջորդ չունի, և ինչպէս երևում է, դուցէ զեռ երկար ժամանակ էլ չունենայ: Սակայն պահանջը օրից օր աւելի զգալի է դառնում: Գուցէ ոչ մի տեղ այն-քան պէտք չը կայ յաջորդի, որքան Նուիսն յա-ջորդութեան մէջ: Մի կողմ թողնելով երկրորդից եր-բ և երկրորդական պահանջներին, որոնք ան-նախաճախելի վիճակ են ներկայացնում, ուշադրու-թեան առնելը զեռ միմիայն ուսումնարանները: Վիճակիս և քաղաքիս ուսումնարանների դոյու-թիւնը մինչև այժմ պահպանել է կամ նախկին թիւնական տեսիլ հակադրութեամբ և կամ յաջորդ-ների խնամատարութեամբ: Ժողովուրդը չէր օր-դիք է բռնել. նա զարդաներին ներգործարար չէ վերաբերվել, նրա աշխատութիւնը ուսումնարան-ներ հիմնադրելու և կարգաւորելու վերաբերեալ ուսմանառնական է միայն ներթափանց օժանդա-կութեամբ, այն էլ շատ անգամ ընթացիկ է տոկոսաւոր և անդրադարձում... Եւ ահա ուսում-նարան կառավարելու հանգամանքներին միան-դամայն անտեղեակ ժողովուրդին, ամեն բան պատրաստի տեսած դրա ներկայացուցիչներին է վիճակել այսօր այդ ուսումնարանների կառա-վարութիւնը, ուսուցիչներ հրաւիրելու հոգացու-թիւնը...

Քաղաքիս երկուս. դպրոցները զեռ ինչպէս լի-նի մի տեսակ կառավարվում են, որովհետև ու-նեն բանիմաց հոգաբարձուք և վերջապէս ու-սուցչական խումբ. այստեղ յաջորդի բացակա-յութիւնը այնքան զգալի չէ, բայց դրա բացակա-յութիւնը զգալի է դուրսերում, դուրսերում ուսում-նարանների համար: Կիւղական հոգաբարձուները ոչ իրանց անկիւնը դիտեն, և ոչ ուրիշին բերու-միջոց ունեն: Նրանք իրանց մասնաւոր դեղա-մանքը ունեն: Նոր ուսուցիչներ հրաւիրելու և առհասարակ ուսումնարաններին վերաբերեալ գործերում խորհրդակցելու նկատմամբ քանի մի

անգամ տեղիս հոգևոր կառավարութիւնը հրամա-նագրել է զուգարան հոգաբարձուներին, որ ներ-կայանաւ իրան,—բայց ամեն ջանք եղել է ա-պարդիւն: Նոյն իսկ անցեալ տարւոյ հաշիւները զեռ չեն ներկայացրել: Հոգևոր կառավարու-թեան անդամները իրանց պարտականութիւնը կատարած են համարում միմիայն կրկնելով հրա-մանարկը:

Եւ ահա արդէն սկսածներն է, բայց զեռ ու-սուցիչները պոչված չեն: Անցեալ տարւոյ ու-սուցիչներին միմիայն վարդաշէնի և Սուլիման-Նուիսու ուսուցիչներն են կրկին պայմանաւորվել, մնացեալ զիւրիքի: Ամբիւսի, Նիւի ուսուցիչնե-րը հրաժարվել են, իսկ զրանց փոխարեն նորերը զեռ չեն հրաւիրվել:

Անցեալ տարի Նիւի ուսումնարանը տալիս էր ուսուցչին 600 ր., բնակարան և վառելաւայտ. այս տարի նոյն ուսուցչի կրկին չը վերադառնա-լով ժողովուրդը մի քանի կուսակցութիւններ է լաւանջած. կուսակցութիւններին առիթը կաղ-մում են տեղացի երկու պարտիներ, որոնք ուսու-ցիչ լինելու ձգտումն ունեն, թէն զեռ ոչ մէկը չէ ընտրված: Հոգաբարձութիւնը 200 րոպէից աւելի չէ ուղում վճարած լինել, իսկ պարտիե-րից իւրաքանչիւրը 300-ական րոպէի է պահան-ջում: Ամբիւսի ուսումնարանից ստոյգ տեղե-կութիւն չը կայ, միայն այդքանս յայտնի է, որ հոգաբարձութիւնը չէր ցանկանում նախկին ու-սուցչին այլ ևս վարձել:

Բացի վերոյիշեալ 4 ուսումնարաններից, այս տարի բացվում է և հինգերորդը՝ Ղայարաչի ու-սումնարանը: Ահաբանչու նախապատրաստու-թիւնները արդէն տեսնված են, միայն ուսուցիչը չէ ընտրված, թէն առաջարկութիւնները արդէն տեղի ունեցել են: Առաջարկողները հարկան զիւ-ղերից լինելով՝ և հետագայէս Ղայարաչի մի մի-նիստ, բարեկամների ունենալով՝ դարձեալ կու-սակցութիւնների, անդաւանաւորութիւնների առիթը եղած են: Նոր ուսումնարանների պիտի բացվէին նաև Կախում և Բէլլարեանդում: Կախում ընտր-վեցան ժամանակին հոգաբարձուք, 700—800 ր-փող էլ հանդանակիցեալ, բայց զեռվարող, գոր-ծին ընթացք տուող չունենալով՝ գործը անկատար մնաց: Նոյն երեւոյթը տեղի ունեցաւ և Բէլլար-քանից ուսումնարանի վերաբերեալ, որի օգտին Բագուի «Մարգարիտական ընկերութիւնը» որոշել է իւրաքանչիւր տարի վճարելու 150 ր.: Նոյն ընկերութիւնը ուսուցող երկրի ուսումնարաննե-րին իւրաքանչիւր տարի 650 ր. նպատ է տա-լիս, որը, տարաբախտաբար, ինչպէս երևում է, չը պիտի արդարացնէ ընկերութեան յոյսերը:

Երբեք ներկայ դպրութիւնը թշուառ ապագայ է խոստանում: Եւ ինչպէս, եթէ դարձեալ յետա-ձգվի յաջորդ նշանակելու խնդիրը, այն ժամա-նակ հաստատուէս կարելի է ասել, որ ուսում-նարաններից շատերը տարվայ ընթացքում պիտի վաղկան: Հոգաբարձուները չեն կարողանում ժո-ղովի այն տուրքերը, որոնցով զիւրաւարացե-կառավարել են մինչև այժմ ուսումնարանները:

Ժողովուրդը ուսումնարաններին յատկացրած սրբադրամը չէ ուղում տալ: Վարդաշէնի ժողո-վուրդը ոչ միայն սրբադրամը, այլ և ձեռագոյ-տով պարտաւորված 200 րոպէին չէ տալիս...

Մոյնաման երեւոյթներ նկատելի են նաև միւս գիւղերում: Հոգաբարձուներից շատերը իրանց հրաժարված համարելով՝ գործից հեռ. են պա-հում իրանց. անհամբեր նոր յաջորդի գալտեսան ենք սպասում: Ուղիացող երկրի ուսուցչիս և թուրքաւոր հայ մանուկներն ուսման գործը սպառնացող վտանգից ազատ կացուցանելու հա-մար, թող ենք տալիս մեզ իրերից այս ցրտութեան վրա հոգևոր բարձր խիստնութեան ուշադրութիւ-նը դարձնելու:

ՆԵՒԻՒՆ ԼՈՒԻՍԻ

Երեքշաբթի, սեպտեմբերի 15-ին, Անդրկովկա-սեան երկաթուղու առաւօտեան գնացքով հասաւ Թիֆլիս երկրիս կառավարչապետը, իշխան Գեո-րգի-Կոստապոլս:

Այսօր կամ վաղը սուղաւում են Թիֆլիսի մարդաբազմութեան միմիայն, պ. Մանասէ-ինի գալուս: Միմիայնը գալիս է մեզ մօտ, մեր երկրի բոլոր դատաւարանական հիմնարկութիւննե-րի գործերը վերաբնակելու համար:

Նորից յիշեցնում ենք մեր այն բաժանորդներին, որոնք մինչև այժմ չեն վճարել «Մշակ» թէ ներ-կայ և թէ անցեալ տարւոյ բաժանորդագրելը, որ ժամանակ է արդէն հասցնել խնդարութեանը իրանց վրա մնացած ապաւելները:

Այս օրերս մենք առիթ ունեցանք տեսնել մի շատ հետաքրքիր ձեռագիր հայերէն լեզուով, զա-Յովհաննէս Գալստեան ամբար Մամիկոնեանի ձեռագիր է «Կերականութիւն» մասին: Հեղինակը, որ այժմ արդէն վախճանված է, իրան նուագակ է դրել այդ ձեռագրում մանրամասնաբար նկա-րագրել ամեն տեսակ և ամեն կերպ համոզ կե-րականների պատրաստելու եղանակը: Ձեռագիրը մի շատ հաստ հատոր կարող է կաշմել և կարող էր, եթէ հրատարակվէր, ծառայէր որպէս ձեռնարկ տառապիկներին համար: Մի մի տեղ հեղինակը յի-շում է թէ այս կամ այն երկրում հայերի մէջ ինչ տեսակ կերպիւրներ են պատրաստում, բայց մեծ մասամբ ինքն է ցոյց տալիս թէ ինչպէս պէտք է պատրաստել կերպիւրները: Ողբան մեզ յայտնի է նոյն Մամիկոնեան «Քաղաքաւէն» հեղինակն է: Եթէ այդ ձեռագիրը հեղինակի այրիից առնել և հրատարակել ցանկացող մէկը գտնվի, վատ չէր լինի: Ձեռագիրն առնելու և նրան հրատարա-կել ցանկացողները ամենից լաւ կանէին, եթէ զիմէին օրիորդ Մամիկոնեանին, որ հեղինակի ազգականուհի է: Յանկացողներին յայտնում ենք և օրիորդի հասցեն. Թիֆլիս, Վանքի փողոց, տե-փական տուն, № 5.

բող Շիրվանում, որոնց այժմ մնում է կրկնել լաւագ փառացս անցաւորի կամ «և ես ունէի մի փառաւոր անցաւոր» բայց անցան այդ փառա-ւոր ժամանակամիջոցները, չքացան երկուսնոց-ները, յայտնվեցան նոր նոր տուղեր, Միլլիոնների և Բաղրիւնների անունները էլ յաճախ չէք լսի, նը-րանց տեղ այժմ Նորէլ, Բաղրիւններն են յայտն-վել: Յայտնի չէ ասպարիւղից հեռացած հայ ա-նունների տեղը, ապաւան թէն է վիճակի հայե-րից: Սակայն եթէ ասպարիւրում չունենանք ամե-նախաջոր դրամատէրեր, ինչպիսին է Բաղրիւնը կամ զեթ Նորէլ, տարակող չը կայ, որ գոնէ նշանաւոր հարուստներ կունենանք, միայն թէ հայերը լինէին քիչ մի հեռատես: Աղբայն ասում ենք նրա համար, որ նրանցից մի քանիսը իրանց գործարանները տալով իրանց աշխատի ընկերնե-րի ձեռքը, իրանք բաւականանում են մի քանի հազարներով: Կամ թէ, մի քանիսը իրանց նաւ-թաները և հողերը Բաղրիւնայում օտարներին են ծախել, միայն ապագայում կրմանան նրանք ի-րանց արած այդ ահաղին խաչոր սխալը, բայց ուշ կը լինի:

Առաջնակարգ տեղ լինում են հայերի գործա-րաններից, Կապեան ընկերութեան, Բուրաղեանի, Աղամանի, Ամիրանի, Թաթուսեանի, Աղանեանի, Եղիարարեանի, Մեկրեանի և Շահգուլեանեանի, Բաղրիւնայում, Մեկրեանի (II), Թաթուսեանի, Մարտիրոսեանի, Բաղրիւնայում, Նաջարեանի, Կրա-

սիւնիկեանի, Մարտիրոսի, Օրբէլեանի և վերջապէս Բաղրիւնայում: Եւ եթէ գործերը այդպէս ա-ջող ընթանան, ինչպէս ներկայումս, որ շատ ու-շաւոր հաւանական է, ապա պէտք է կարծել, որ սրանք բոլորն էլ մեծամեծ յոյսեր են տալիս: Ե-րեք տարի առաջ մանկելով այդ գործարաններից որն էլ կամենայիք, մարդ տեսնում էր տարաբա-նի պատկերներ և կեղատոութիւն. տանվում էր մշակը և մամուլի մէջ դատապարտվում էր գոր-ծարանատէրը, փողոցները նաւթալճակով լի, սև անյաւածն ծովը առատութեամբ թափվում էր և ծաղկում նստում ամեն մի ծակեւծակում, սե-ցած էր լինում և գործարաններին չըվապատող ամբողջ միջոցաւորը, սև էր և ծիտը, և չունը, ա-մեն ինչ, և բոլորը, որ 2—3 ժամ դադար էր առնում Սև քաղաքում. այդ ամենից յետոյ պարզ է, թէ ինչու այդ գործարանների քաղաքը ստա-ցաւ Սև քաղաք անունը:

Բայց երբ երկրի չի տեղ, կարճ ժամանակի ընթացքում Սև քաղաքը կատարելապէս կը կր-պարանաւորվի, և սեի հետքը բոլորովին կը չը-քանայ: Ուստի անկողնից արդէն ձեռնամուկ է եղել փողոցները մարդիկ և մայրիկ տալուն, նաւ-թանցիւրը կարգի բերելուն, և վերջապէս պա-տերը ցանկացած դոյնով ներկիւ տալուն:

Եւ Ամիրանի չեմ տեսի, բայց յաճախ պա-տահել է ինձ տեսնել պատկերներ մէջ, օրինակ Նիւ-Նորիկ փողոցներից պատկերները, աջ ու ձախ

բարձրանում են երեք չորս յարկան ապարանք-ներ, որոնք կաղմում են լայն փողոցը, որի կող-քերով ձգվում են լայն մայրիկները. մայրիկի առա-ջով երկար շարքով ցցողված են կապտերների, և անհամար հեռագրական ու հեռախօսական սիւ-նիներ, փողոցի մէջտեղով երկու շարք, փռված են զետեղի երկաթի ուղիները. փողոցի մի ծայրում կանգնելով նայում էք դուք նրա միւս ծայրին, որը գնալով նիւստում է նեղանում, և հեռվում համարաւ անտեսանելի դառնում: Ահա այդպիսի կամ գոնէ սոյն օրինակ մի պատկեր են ներկայա-ցում փողոցները, այն զանազանութեամբ միայն, որ Ամիրանի փողոցները պատած են հոյակապ անապարանքներով, մինչդեռ Սև քաղաքին պա-տում են վեր՝ բարձր սիւների վրա բարձրացրած խառնոցներ (մշակվա) և երկաթէ աւազաններ: Փողոցի լճերը վերանում են տեղի տալով մաք-րովեան, առհասարակ տիրում է մի տեսակ իրա-նանցում, մի ընդհանուր կենդանութիւն և եռանդ. ամեն քաղաք գործունէութիւնը մրցում է, կար-ծես մէկը միւսին ձգտում է զերազանցել: Ամե-նախաջոր մարդն անգամ եռանդ է ստանում, անց-նելով և պատահելով ամեն մի քաղաքում շարժման և գործունէութեան: Այդ բոլոր առաջադիւսու-թեամբ մենք պարտական ենք այն հիմնարկու-թիւններին, որոնք միջոցով եղան, և որոնց պա-տահում է մեր նաւթը Սև ծովով Եւրոպա արտա-

հանելու սկզբունքը. չը լինէր այդ՝ չէր լինի և ներկայ աշխուրդները. պէտք է շատ շնորհակա-լ լինել մեծ երաշխիքից, որ կանխիկ դրամ մէջ տեղ հանց: Բայց այդ է զգուշ լինել, որ չը լինի թէ նա բոլոր մեր նաւթ պարտաւորու-ղերը իր ճանիւղ գցի. արդէն օրինակ եղաւ, հա-յերից մէկը ծախեց իր հողերը:

Շատերի համար դուցէ և հետաքրքիր լինի թէ մի որ և է առաջնակարգ գործարան, օրական քանի փող կարտադրի Մեր յիշած հայ գործա-րաններից միայն պ.պ. Բուրաղեանի և Աղամանի գործարանները դուռն են միմիայն օրական տասը հազարը մինչ 12 հազար պուլը: Մնացեալները երկու երեք հարկերից մինչ 3—4 հազար: Կա-պեան ընկերութիւնը մինչ 15 հազար և աւելի: Շիրվանի մինչ 20 հազար, Նորէլ մինչ 60 հազար պուլ, և այլն: Պ. Շիրվանի գործարանը ունե-նում է ամեն տարի զեռնիւր, նրա հեռատես տեղը ստացած օգուտը միշտ գործադրում է իր գործարանի ընդլայնացնելուն. ապագայում այդ ֆիրման մեծ հուշակ կունենայ: Յիշեալ ֆիրմանե-րից հաշուում է 7 ամիս (սկսած մարտի 15-ից մինչև հոկտեմբերի 15-ը) ցանկացողներին վաճա-ռում են և հասցնում մինչ մի քանի միլիոն պուլը:

(Կը չարուսակի)

Типографія Канцеляріи Главнонач. Гражд. час. на Кавк., Лорист-Меликовская ул. д. кав.